

УДК 343.9:130.1

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.357>

І. В. Кріцак
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-3530-4269

ДУХОВНО-ЦІННІСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ

Автор, шляхом застосування міждисциплінарного методу наукових досліджень, чи не вперше у вітчизняній правовій науці здійснив спробу просторового осмислення правової науки з позицій духовно-культурних цінностей та зв'язків її з кримінологією. Оригінальні ідеї, які генерувалися з найрізноманітніших наукових досліджень, так би мовити, нашаровувалися на полотно загальної теоретико-правової науки, згодом концептуалізувалися та переосмислюються в порівняно новому напрямі у вітчизняній кримінологічній науці – кримінотеології.

Приспосованість кримінології до більш високих станів спонукає виходити на духовно-ціннісні смисли ірраціональності буття. Такі величини формують «концепцію цілісності» в кримінології, яка найбільше зацікавлена у виявленні проявів зла з усіма його багатоманітностями, щоб спрямувати буття світу у русло благочестя. Добро на цьому шляху є наймогутнішою силою. Його благородність вступають у протиріччя з насильством, що суперечить первозданному образу божому в житті людини, спотворює її справжню природу, однак тут і проявляється справжнє призначення до високих сенсів буття. Великі батьки-гуманісти осмислюючи антропологічність світу, визначаючи найвище місце людини в ньому, зробили все можливе, щоб піднести людську особистість до незвіданих висот, самі не усвідомлюючи того, яку закваску закладають у розвиток людства. Велич людини – це добре, однак тут важливо не затьмарити образ божий у людському естві, зберегти у ній основоположне начало – душу, чистою і незаплямленою, яка цінніша за усі багатства світу. Як заповідь об'єднання напрацювань, автором пропонується вибудовування духовно-ціннісної концепції праворозуміння з перспективою її реалізації у кримінологічній науці на засадах високих духовних начал розуміння права, накопиченого соціального досвіду як інструментаріїв злиття воедино сучасних концептів розвитку кримінології, усунення прогалів їхньої фрагментарності.

Ключові слова: злочинність, духовно-ціннісна складова, кримінотеологія, міждисциплінарний статус.

Kritsak I. V. SPIRITUAL AND VALUE CONCEPT OF LEGAL UNDERSTANDING AS A PROSPECT FOR THE DEVELOPMENT OF CRIMINOTHEOLOGY

The author, by applying the interdisciplinary method of scientific research, almost for the first time in domestic legal science made an attempt to spatially comprehend legal science from the standpoint of spiritual and cultural values and its links with criminology. Original ideas, which were generated from a variety of scientific research, as it were, layered on the canvas of general theoretical and legal science, later conceptualized and rethought in a relatively new direction in the domestic criminological science - criminotheology.

The adaptation of criminology to higher states encourages reaching the spiritual and value meanings of the irrationality of being. Such values form the "concept of integrity" in criminology, which is most interested in identifying manifestations of evil with all its diversity, in order to direct the existence of the world in the direction of piety. Good on this path is the most powerful force. Its nobility contradicts violence, which contradicts the original image of God in human life, and distorts its true nature, but here is the true purpose of the high meanings of life. Great humanist fathers understanding the anthropological world, determining the highest place of human in it, did everything possible to elevate the human personality to unknown heights, without realizing what kind of heaven is laid in the development of mankind. The greatness of humans is good, but here it is important not to overshadow the image of God in human nature, to preserve in it the fundamental principle - the soul, pure and unsullied, which is the most valuable of all the riches of the world. As a guarantee of merging developments, the author proposes to build a spiritual and value concept of legal understanding with the prospect of its implementation in criminological science on the basis of high spiritual principles of understanding the law, accumulated social experience as tools for merging modern concepts of criminology, eliminating gaps in their fragmentation.

Key words: crime, spiritual and value component, criminology, interdisciplinary status.

*Пам'яті Вчителя, академіка
Олексія Олексійовича Погрібного
присвячується...*

Актуальність розроблення проблеми. Психологічний портрет особистості злочинця з позицій духовності найкраще висвітлює А. Ф. Зелінський: «Особистість – не тільки продукт того соціального середовища, в якій вона формувалася. Є в людині щось таке, що дозволяє їй протистояти найбільш

несприятливим зовнішнім впливам. Що допомагає людині, яка ступає по життєвому бруду, не забруднитися? Не знаю. Не знайшов я відповіді на це питання ні в прожитих роках, ні в прочитаних мудрих книгах. Можливо, душа вічна, дар Божий. Можливо – совість або вроджений імунітет проти зла – незбагненна здатність зберігати моральну чистоту вчинків і помислів. Настільки ж явно і важко пояснити стійке прагнення до зла і злочину деяких людей, які виростили в сприятли-

вому середовищі» [1]. В цьому контексті В. Гібберт досить слушно наголошує: «Не буває злих людей, темних, є лише люди дуже ображені. І ці образи навколо людини утворюють чорне лушпиння. Я щиро вірю, що у кожного, навіть найбільш підлої або мерзеної на ваш погляд людини є світле ядро. Дивлячись у нього, в її ядро, перш за все проникаю в чистоту її душі. Я не звертаю уваги на те нав'язане в ній, на лушпиння зовні. Копаю глибше і звертаюсь до неї світлої. І людина від того, що хоч хтось її поважає, незважаючи на її прояви, починає розцвітати. І все зайве саме відпадає» [2, с. 34–35]. Після прочитання даних високих смислів хочеться жити, творити. В людині є багато вище начало, його світлість, – Добро, що й дозволяє протистояти Злу і несправедливості, ступати життєвим шляхом після «осаяння» вже не забрудненим, заради Вічності, Блаженства, живучи за законом совісті, відточуючи моральну чистоту, фізичну досконалість, професіоналізм і компетентність, чесність і порядність. У таких акцентах, можливо, все ж варто задатися питанням про адаптацію кримінології до ірраціонального осмисленого підходу, в якому торжествуючими є духовно-ціннісні основи буття особистості. Особливість такого підходу полягає у визнанні сутності людини на засадах цілісності, у взаємодії духовного та матеріального світів. Теологічний підхід у кримінологічній науці передбачає обґрунтування тези про те, що людина за своєю природою є носієм Духа і що, можливо, прийшов час включити у предмет кримінологічних досліджень духовну складову особистості. Таке твердження можна було б заперечувати, якби і надалі залишалися на позиціях ліберального та ідеологічно-плюралістичного сприйняття навколишньої дійсності, однак в умовах сьогодення ніяк, особливо коли йдеться про нинішній військовий стан і збройне протистояння в умовах російсько-української війни, коли усі багатства стали по-справжньому минучими і залишається прагнути до багато вищих начал людського буття.

Метою статті є дослідження проблем, пов'язаних з обґрунтуванням духовно-ціннісної концепції праворозуміння та необхідності її практичної реалізації у кримінології.

Аналіз досліджень і публікацій. В основу наукової статті закладені праці таких вчених як А. Ф. Зелінського, О. М. Бандурки, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. С. Нерсесянца, М. Г. Братасюк, О. В. Волошенюка, Е. С. Жигарева, В. А. Номоконова, Т. М. Судакової, Т. С. Кузнецова, В. Ю. Заварухіна та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Щодо необхідності розроблення кримінологічної науки у руслі духовно-ціннісної концепції праворозуміння. Зрозуміло, що духовно-культурні цінності наблизити до вимог кримінологічної науки, яка три-

валий час розвивалася у руслі позитивістської концепції моністичного вчення заснованого на матеріалізмі є досить складно, водночас, як бачимо, багато наукових статей переповнені такими спробами, що потребує своєї систематизації, концептуалізації та вироблення окремого вчення у цьому напрямі – кримінології. Водночас, з позицій антропологічного підходу варто розуміти, що все ж людина є суб'єктом вчинення злочину. Її внутрішня духовна сутність, по суті є, як зазначає Є. С. Жигарев «істиною причиною, що породила кримінальне явище, йменоване злочинном в сукупності складає саму злочинність. А людина не тільки біологічна (тобто матеріальна) категорія, а й духовна, метафізична» [3, с. 77–78]. Тут слід відзначити, що ключовою ідеєю філософії позитивізму, що бере свій початок від 30–40-х рр. ХІХ ст., виступає віра в емпіричне знання (емпірицизм) як єдине істинне, а також у прогрес, який здатен вирішити всі ключові загальноцивілізаційні проблеми, забезпечивши перехід людства від теологічної через метафізичну до наукової фази розвитку, що ґрунтується на повазі до фактів. Цей поворот в історії розвитку філософії, гуманітаристики й культури загалом породив «дух підозри» («еру підозри» – П. Рікер) до спроможності ідеального, абстрактного, до властивості мислення, інтелектуальної думки визначати практичний життєвий досвід; розум і мислення з модусу буття перетворився на модус сервісу, ментальну силу, покликану обслуговувати базисні інтереси й потреби. Напружена робота європейського духу епохи Відродження і просвітництва, що оперувала абсолютном онтологічно-метафізичного ігрового плюралістичного порядку, змінилася спрощеними інтелектуальними установками утилітарного штабу з приматом практицизму. І до сьогодні ця тенденційність істотно дає про себе знаки у науковому дискурсі й установках мислення. Кримінологія не є винятком. Однак позиція орієнтування на домінанту безособистісного, знелюдненого емпірицизму у сфері правничої та інших гуманітарних наук як наук про дух видається такою, що потребує принаймні доповнення іншими методологічними принципами і підходами для забезпечення адекватності дослідницького інструментарію завданням пізнання людського, яке не може бути з достатньою повнотою проявлено виключно у об'єктивованій «слідовій картині» без деякого експериментально-модельного занурення у психологічну ситуацію, у світ переживань самої особистості [4, с. 85–86]. В цьому контексті постає закономірне питання, які основні цілі переслідує протидія злочинності? З наукових позицій раціональною є думка О. М. Бандурки та О. М. Литвинова в тому, що ціль протидії злочинності має формуватися з урахуванням: - по-перше, нових світоглядних позицій, актуальних для цього ета-

пу розвитку суспільства і держави; - по-друге, повинна мати виражений прикладний синтезуючий початок у формі певних ідейних положень (інтеграційних зав'язків) наявність яких передбачається через інтерес до механізму протидії злочинності, що розглядається крізь призму системно-структурного підходу [5, с. 53]. Надзвичайно цікавими у руслі розроблення даної проблеми є міркування вчених щодо сутнісної природи сучасного кримінологічного знання у руслі духовно-ціннісної парадигми. Автори задаються питаннями трансформації, співвідношення раціонального і духовного, логічного та ірраціонального з позицій екзистенційності. Говориться, що скептицизм у цьому плані, прагнення до тотальної раціоналізації, аналізу здорового глузду заважає піднятися багатьом ученим на вищий науковий, конструктивний рівень. Кримінологічні знання є надто містифікованими для того, щоб до них можна було застосувати суто раціональні методи наукового аналізу. Можливо, саме через це емоційно-психологічний бік кримінології частіше стає предметом художньої творчості, аніж наукового дослідження. Сьогодні, крізь призму злочинності виробляється система цінностей, народжується нова аксіологія, нова етика й естетика. Злочини диктують свою політику, нав'язують свою думку, свою філософію. Глибоко помилково вважати, що сучасна злочинність охоплює лише соціально-економічну сферу людської діяльності: вона давно стала універсальною категорією, підґрунтям для створення всеосяжної картини світу. І тут знову актуалізується проблема ідентифікації людини та співвідношення в ній духовного й біологічного начал [6, с. 9]. У свою чергу ознайомившись із кримінологічними розвідками О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова, слід відзначити, що, з наших позицій, вчені-кримінологи дедалі більше у своїх дослідженнях згадують і тяжіють до ідей Бога. І це закономірно, адже, як і більшість дослідників світового масштабу, не мислили свого становлення і значущості без Вищої Ідеї, субстанції метафізичного устрою світу, а можливо, вона й була тим визначальним чинником, який і задавав весь подальший ритм розвитку науковців [7].

Начала вибудовування духовно-ціннісної концепції праворозуміння: від теорії права до кримінології. Стабільність суспільства залежить від рівня та стану правової та духовної обізнаності, свідомості. Тут важливу роль відіграє релігія, яка передбачає особливий тип такого регулювання, застосовуючи однакові вимоги до різноманітних форм суспільного буття з послабленням до кожного, враховуючи тяжкість несення життєвого хреста, попри окремі погіршеності. Релігія як ціннісна установка усвідомлення суспільного устрою тісно переплітається з універсальністю правового регулювання. Система суспільних відносин, відо-

бражених у правомірності поведінки, свідчить про загальний рівень правової освіченості, загальної культури та цивілізованості держави у відстоюванні справедливості.

Розвиток суспільних відносин свідчить про відповідну неповноту форм правового регулювання на системному (загальнодержавному) та міжособистісному рівнях щодо вибудовування людських взаємин. Звідси, виникає необхідність у кваліфікованих спеціалістах правової та багатьох інших галузей суспільного життя. Вироблення божественного і філософського устрою та риторики єдності громадян на засадах високих духовно-культурних ідеалів є не лише показником стабільності, але й усвідомленням справжньої сутності права у протистоянні загальній гріховності, заради наповнення явищ правового життя духовністю. Фундаментальним принципом цих процесів виступає особиста саморегуляція на засадах совісті та існуючих нормативних постулатів, а також «священного передання» (традиційно-звичайних форм), які визначені основами віри, у прагненні осягнення висот мислення.

Право та релігія у всі часи визнавалися ідеальним конструктом врегулювання суспільних відносин. Але чи можна зараз говорити про здатність права у видозміні (відтворенні) форм істинності соціалізації, якщо природа людини зазнала гріховного краху, досягла низин свого зубожіння, часто піддаючись пристосовницьким (адаптивним) та спонтанним впливам спокус світу цього? Суспільствам, що покликані трансформуватись у держави високого типу і можливостей, притаманні внутрішньо-глибинні смисли людського буття, засновані на якісних інституційних та структурних змінах всього суцього. Інакше соціум спіткає правовий колапс через тотальний правовий нігілізм, неефективність існуючих правових та державних інституцій.

У цих процесах правосвідомість суспільства нерідко містить суперечливі трансформації підтримання правопорядку в державі. Домінування ж соціально-духовних норм, принципів і аксіом є запорукою стабільності як на рівні міжособистісної взаємодії, так і високих стандартів державності. Пропагування ж гріховних прав людини на засадах рівності, як формули сучасної раціональності пов'язане з не усвідомленістю, чи небажанням пізнання набагато вищих щаблів вибудовування соціального устрою. Перед правом та соціокультурним середовищем нинішнього часу поставлені виклики збереження людської цивілізації, постійного оновлення духовної природи людини на засадах цілісності та неушкодженості, забезпечення від розтління, похотей і страстей. У суспільстві, де склалася відповідна парадигма і система правової вихованості, необхідність підлаштування загальнодержавних правових норм

не лише міжнародному устрою, але й стандартам соціально-духовних ідеалів на рівні свідомості та поведінки людей, їхніх повсякденних практик, постає питання вибору правильного способу життєдіяльності відповідно до основ всезагальної гріховності чи особистісної вірності істинним засадам світоустрою. Вибудовування суспільства високого соціокультурного типу, звернення до принципів права, підкріплених духовними началами взаємоповаги та довіри, дозволяє говорити у соціо-духовному дискурсі про доцільність розроблення цілісної соціальної саморегуляції і соціалізації, – метафізичної (духовно-ціннісної) концепції праворозуміння.

За умов, коли право та релігія з різноманітністю форм соціального буття об'єднуються, соціалізація особистості відбудеться на засадах освоєння людиною набагато вищих щаблів, норм та принципів людського існування, аніж це передбачено нормативним регулюванням. Формування особистості високих духовних можливостей, коли зовнішні та внутрішні світи збігаються, коли зберігається здорове розуміння соціального і правового порядку, є перспективою майбутнього. Усвідомлення істинної соціалізації людини, зануреність у світи духовності актуалізує людину у особистісних взаєминах, баченні істинності свободи та загальної справедливості.

Повсякденна правова свідомість вимагає осмислення цілей соціального буття, його характеру, спрямованості, усвідомлення сутності права на усіх етапах людської цивілізації. Особливості входження у правовий простір визначають ступінь соціальної значущості духовної соціалізації людських взаємин, на знак вираженості дій та надання допомоги у конкретних випадках. За вказаним критерієм відбувається сприйняття індивіда у соціумі, виробляється загальне ставлення до нього. Нинішня спрямованість правової та духовної соціалізації особистості є вельми актуальною в аспекті вироблення принципів соціально-правового та духовного осмислення оточуючої дійсності. Такий аналіз полягає у фундаментальності дій, коли право стає не просто формою суспільних відносин, а на усіх рівнях визначається його реальний зміст, сутнісна основа. У цьому спектрі й повинна відбуватись концептуалізація соціально-духовного життя, пов'язана із наповненням нормативізму напрацюваннями природно-правового і морального, – духовно-ціннісного розуміння права, що базується на засадах «дозволеності звільненої від гріха». Отож, устрій суспільних відносин за даним принципом сприяє самозбереженню та прогресивному розвитку суспільства.

Правова думка на засадах «міри дозволеного» усуває протиріччя форм соціальних взаємин та вихід на простори метафізичності буття світу. Нормативна визначеність, осмислення та тран-

сформація права і його гарантованість державою можлива, коли відчувається ритм органічної пов'язаності правової дійсності з духовністю. Вдосконалення механізмів правового регулювання і налагодження системи правової вихованості, налаштованість на позитивні результати, відхід від авторитарних практик дає істинне розуміння свободи. За таких умов, свобода діяльності держави можлива, коли право та релігія є інструментом взаємодії різноманітності соціальних інтересів.

Очевидно, арсенал соціально-духовної думки і метафізичної (духовно-ціннісної) концепції праворозуміння визначає сутність соціально-структурних підходів на засадах інтерпретації правової та соціальної дійсності, що вимагає мобілізації потенціалу соціально-духовних сил, включаючи усю складність соціальних взаємин, меж та умов дозволеного, враховуючи співмірність доброго і злого начал. Зло – це протиприродний інстинкт, який шкодить, руйнує, робить людину убогою, не гідною винагород осягнення божества. Благородство ж формує цілісність і досконалість. Вказаний інструментарій запускає якісно нові механізми правової регулятивності, актуалізує соціально-духовне розуміння права, сприяє динамізму регулювання складних форм суспільного буття. За таких умов духовна соціалізація особистості трансформується, вона сприймається як результат необхідного впливу на особистість та соціальні інституції з метою виведення правового регулювання, відносин держави та суспільства на якісно нові рівні обізнаності, що надає значущості феномену права у становленні людини як особистості. Загалом, духовно-правова обізнаність сприяє входженню індивіда у світ права.

Майбутнє кримінології на засадах духовних морально-ціннісних начал. Пріоритети майбутнього кримінології є гостроактуальним питанням нинішнього дня. Це не просто логічний процес його розвитку, а реакція науки на невизначеність у формуванні методологічних принципів майбутнього. Це складний, суперечливий і навіть руйнівний період реформування базових основ соціуму з негативними прогнозами його розвитку. Напрями розвитку майбутнього кримінології значно залежатимуть від формату та ступеня досконалості суспільства. Необхідність модернізації концептуальних теоретичних основ фундаментальної кримінології в контексті зміни форм та масштабів злочинності сьогодні загальноновизнана, хоча багато основних категорій кримінологічної науки ще розробляються і не отримали схвальних відповідей через дотримання дослідниками закоренілих теоретичних переконань. Потреба у створенні концептуальних основ майбутньої кримінології як інтегративної науки з перспективним використанням ідей, запропонованих та обґрунтованих філософською, психологічною (авт. бого-

словською) науками, дає підстави говорити про наукові положення, які ще не були включені до методології кримінології, але можуть бути корисними для вирішення кримінологічних завдань. За таких умов виникає необхідність у виробленні принципово нових підходів до розширення методологічного та теоретичного арсеналу кримінології про об'єднання зусиль представників гуманітарних, природничих та точних наук [8, с. 29]. Говорячи про нашу країну, то останніми десятиліттями над нею нависла загроза раціоналістичної експансії з усіма духовно-культурними ексцесами, що звідси випливають. Лібералізм, навіть лібертаріанство стали сьогодні як реаліями офіційної політики, так і істотними чинниками, що неоднозначно впливають на всю національну структуру. Наприкінці ХХ–на початку ХХІ століття проблема культури й цивілізації, духовного й матеріально-економічного буття людини загострилася, як ніколи. Усі сподівання на земний рай остаточно розвіяно. Ліберальна ідеологія, що постулює матеріально-економічний пріоритет над духовним, не лише не змогла забезпечити гідне життя людині, а й спровокувала загальну деградацію духовності. Концепція постіндустріального суспільства також довела свою неспроможність та утопічність. Сьогодні цілком очевидно, що суспільство відносного економічного благополуччя, покликане зробити тілесно-предметне буття людини більш комфортним, не лише не здатне впоратися з глобальною духовною кризою, а є джерелом нових катаклізмів [6, с. 10]. В цьому аспекті важливою є актуалізація та доцільність розроблення духовно-ціннісного підходу в кримінологічній науці, так званої кримінології як протипаги сучасній гуманно-особистісній концепції лібералізму, що неодноразово переходить існуючі межі розумності та дозволеного і, загалом, пропагує гріховні засади існування суспільства. Тотальна гонитва за збагаченням, насильство і садизм, штучний інтелект зумовлюють необхідність критичного підходу і трансформування існуючої навколишньої дійсності, звернення до влади Бога на Землі, щоб направити «стопа людини» від погіршеностей і важких гріхопадінь до Вічності та спасіння. Способів вирішення проблем злочинності безліч, але, можливо, це один із найбільш правильних шляхів, який відведений нинішній кримінологічній науці. Водночас, наукові дослідження, як правило, вибудовуються на обґрунтуваннях, що всякий злочин є проявом аморальності особистості, суспільства, а духовне начало в людині не завжди враховується. Йдеться, коли особа злочинця піддається впливу не лише з боку держави та її законів, але й з позицій релігії, коли мимоволі хибний шлях стає неприйнятним. Безпека суспільства і держави засновується на високих морально-духовних засадах, які полягають

у підвищенні ступеня досконалості, усілякому протистоянню девіантності поведінки, де існує баланс між особистою свободою, вихованістю, власною совістю та межею дозволеного, щоб знову не порушити крихкий пласт хтивої природи людини до спокус і задоволення. Саме тут пролягає тонка межа між правами і свободами людини, загальними суспільними інтересами.

Сутність антропологічного та генного підходу у дослідженні проблем злочинності. Кримінологи та психологи давно помітили, що насильницькі злочинці у дитинстві чи в юності часто переживали досвід приниження, насильства над ними, і згодом вони починають мститися вже не тільки кривдникам, а й ні в чому не винним людям. Будь-який злочин – це не лише вина, а й біда, драматична помилка особи у виборі життєвого шляху чи конкретного варіанту поведінки. Але як досягти усвідомлення цього самим винним? Як добитися покаяння, без якого залишається високою ймовірність повторення подібної помилки? [9, с. 71]. Відомий американський дослідник, лікар-психіатр Д. Хокінс на значному практичному і теоретичному матеріалі дійшов висновку, що проста доброта до себе і всього суцього є наймогутнішою силою. Сила завжди асоціюється з тим, що виступає на підтримку життя. Вона закликає до благородного начала в людині, на протипагу насильству, яке звертається до того, що ми називаємо грубими енергіями. Сила прагне до того, що підносить і робить людину гідною, – до благородства. Насильство ототожнюється нею із ущербністю, а сила – з цілісністю та досконалістю. Насильство завжди породжує силу протидії; її вплив у тому, щоб розділяти, а не об'єднувати. Поділ завжди має на увазі конфлікт; тому його ціна буває дуже високою. Якщо сила закликає до вищої природи, то насильство звертається до незмінних інстинктів. Воно обмежене, сила не має меж. Духовність завжди супроводжується відсутністю насильства [10]. Очевидно, багато великих умів намагалися дізнатися і вказати найбільш правильну кримінологічну теорію, але їхні думки розходилися. Найбільш розгорнуто кримінологічні погляди прихильників гуманістичного спрямування викладено італійським юристом Чезаре Беккарія. За даною теорією, людина сама обирає: бути їй злочинцем чи ні. Ми самі контролюємо себе і самі вибираємо робити щось або утриматися. А ось антропологічна теорія не дає нам вибору, вона стверджує, що злочинцями народжуються, а не стають. Яскравим представником цієї теорії є Чезаре Ломброзо. Будучи лікарем-психіатром, професором медичного факультету університету в Павії (Італія), Ч. Ломброзо понад 30 років своєї наукової кар'єри присвятив дослідженню злочинців, виявлення психофізіологічних закономірностей їх організмів, намагаючись пояснити такі

особливості злочинної поведінки. Авторською теорією він відкрив абсолютно новий шлях у кримінологічній науці, пов'язаний з поясненнями природи злочинності біологічними складовими людини. Вчені антропологічної школи вважали, що людина має ген, який і робить її злочинцем, тобто у злочинців-батьків народжуються діти-злочинці. З цим навряд чи можна погодитись, адже якщо у нас і є ген, який відповідає за злочинність, але ж ми можемо його контролювати, наша воля здатна його стримувати. Так-от, якщо у батьків злочинців забрати дитину і віддати її на виховання у благополучну сім'ю, в якій цінується законслухняність, то дитина виросте законслухняним громадянином суспільства. Повчальним тут є приклад, наведений американським кримінологом Г. Годдардом. Він ще у 1912 р. опублікував дослідження родоvodu сім'ї Каллікаксів, засновник якої був одружений двічі: у першому випадку на душевнохворій жінці, у другому – на здоровій. З кількох поколінь нащадків від першого шлюбу 143 особи були недоумкуватими – вони примножили число алкоголіків, повій, правопорушників. Зі 496-ти нащадків від другого шлюбу не було ні незаконнароджених, ні алкоголіків, ні повій, ні злочинців. Висновки з таких досліджень напрошують самі собою: залежність між розумовою відсталістю та злочинністю уявлялася цілком очевидною, як факт передачі недоумства у спадок від покоління до покоління. Розвиваючи свої ідеї, Г. Годдард зауважив, що кожен недоумкуватий є потенційним злочинцем. Подальші дослідження у цій галузі спростували висновки Г. Годдарда. Їхні результати показали, що рівень інтелектуального розвитку злочинців не нижче середнього. Однак від подальших наукових досліджень у цій галузі відмовилися – зазначений науковий напрямок практично всіма було визнано безперспективним. Треба сказати, що антропологічна (неокласична) теорія недосконала, бо лише сама людина обирає, ким їй бути, тільки від її виховання залежить майбутнє, а не від генетичних ознак. Злочинна поведінка – це наш вибір [11, с. 2–3].

Тут важливі пояснення природи злочинності шляхом співставлення біологічної та антропологічної теорій, гуманістичного підходу, що в людській сутності наявний ген, який і робить її злочинцем. Чи піддається він стримуванню, контролю вольовими процесами, що протікають у свідомості людини. Віддаючи дитину на виховання у благополучну сім'ю, існують різні випадки як позитивної, так і негативної практики. Генності злочинних нахилів властиво проявлятися, однак перевага законслухняності тут безперечна. Яскравим прикладом є український монастир, де утримуються безпритульні діти (с. Банчени, Чернівецька область). Частина життя монастиря яскраво відображена у фільмі «Фор-

пост», який свого часу визний крацим у номінації серед православних кінострічок. Сьогодні понад 500 дітей-сиріт ростуть нормальним, законслухняним життям і становлять майбутнє справжнього громадянського суспільства. Сьогодні світова практика йде шляхом усиновлення у повноцінну сім'ю дітей з вадами каліцтва, щоб власні в умовах сучасного розгульного соціуму не вирости егоїстами. В даному випадку правий Чезаре Беккарія, що людина сама обирає: бути їй злочинцем чи ні, діючи за принципом «Злочинцями не народжуються – ними стають». А якщо поглянути на дану проблему з якісно протилежних позицій, коли, наприклад, йдеться про біснувату, одержиму нечистим духом людину. Що робити в цьому випадку? Євангеліє Нового Заповіту переповнене притчами та історіями, коли Ісус Христос зціляє їх від вказаного недугу. Що, коли нам вдалось зустріти праведника на своєму шляху і внутрішні страсті починають проявлятися у виді несвідомих рухів, викидів, коли наша зла людська природа починає корчитись у різні сторони. Що робити тут? Чи повинен мати знання юрист у цьому напрямку, на конкретних прикладах молитви священника над хворою людиною? Як тут контролювати свої емоційні стани і внутрішньо-вольові процеси. Амфілохій Почаївський, потрапивши у Буданівську психіатричну лікарню, що в Тернопільській області, на запитання санітара «Чи можете ви лікувати тих хворих, які перебувають у нашій лікарні?» старець відповів: «Можу, лише відпустіть мене в монастир». Щоб привезти святе Євангеліє, хрест і священицькі ризи (епітрахіль, поручі), щоб можна було служити водосвятні молебні, і біси самі повиходять через вікна та двері, додавши при цьому, що за два тижні жодного хворого тут не залишиться (а їх було понад 500 осіб). На що була відповідь: «Ви без молебнів лікуйте». Старець і відповів: «Коли солдат іде у бій, йому дають зброю: гвинтівку, патрони, гранати. Наша ж зброя на невидимого ворога – святий хрест, Євангеліє та свята вода!» [12].

Глобальні загрози і виклики в умовах сьогодення та прогнозування духовно-ціннісних перспектив майбутнього. Світоглядний раціоналізм та побудована на його основі система цінностей пронизують духовну та предметно-практичну сфери людської життєдіяльності, а ідеї ірраціоналізму зазнають жорсткої дискримінації. Про ірраціональне переважно згадується лише тоді, коли помилки раціональних розрахунків спричиняють на практиці катастрофічні наслідки. І навіть у цьому разі категорію ірраціональності здебільшого вживають із певною часткою підозрілості та скепсису. Тим часом феномени ірраціональності – хаос, сингулярність тощо – доволі універсальні для того, щоб відображати реальні процеси в житті людини на рівні її екзистен-

ційного, соціального й антисоціального буття. Однак, без урахування ірраціональних чинників неможливо побудувати цілісної картини світу, дослідити розвиток світогляду та систем цінностей. Без звернення до ірраціональної проблематики звужується смислове поле кримінологічних теорій і концепцій. Заплющуючи очі на ірраціональність світу, ми спотворюємо та збіднюємо його. Однобічне орієнтування на раціоналізм неминуче призводить до небажаних результатів у всіх галузях як духовного, так і предметно-практичного життя людства.

Вчені переконані, що майбутнє людства залежить від органічного поєднання раціоналізму та ірраціоналізму, від того, наскільки багатосторонньою та повною виявиться картина світу ХХІ століття (зокрема, кримінологічна), зрештою, від того, наскільки світогляд майбутнього відповідатиме теперішньому його передбаченню. Так чи інакше, але це питання є каменем спотикання всіх наукових доктрин; воно перебуває у центрі уваги різних аксіологічних систем і багато в чому зумовлює суспільно-політичне та предметно-практичне буття людини. І якщо ця проблема знайде своє остаточне вирішення, людство здобуде всі підстави оголосити кінець метафізики, оскільки в цьому разі воно досягне своєї остаточної мети. Теперішній період формування кримінологічних знань цікавий тим, що тут можна спостерігати витоки фундаментальної зміни культурно-світоглядних традицій, перехід від почасти раціоналістичного характеру пізнання до пізнання постмодернового, у якому домінує орієнтування на ірраціоналізм [6, с. 10–12].

Обґрунтування доцільності вибору наукового шляху – кримінології. Особистість злочинця впродовж віків заманює у свої простори нових науковців, мислителів, філософів, усіх тих, кому небайдужа поширеність зла у світі. Однак найкраще її досліджувати мабуть з позицій духовності. Шлях істинності передбачає заглибленість у буття матерії, пояснення існування світу з позицій божественного промислу, де усе має свою логічну послідовність, початок і завершення, як перехід у якісно нові стани «вічного блаженства» чи «мук» призначених як кару та відплату за скоєне. У цьому контексті кримінальне право та кримінологія є надзвичайно цікавими для вивчення, адже вже тут, у земному житті, за допомогою відповідного кримінологічного і кримінально-правового інструментарію є можливість направити злочинця на лад покаяння і, можливо, дати йому шанс у «блаженній вічності», подібно як вчить історія про «благорозумного розбійника». З іншого боку, може все ж не втручатись у поширеність злодіянь, якщо вони не мають юридичної оформленості?

Юриспруденція, як і будь-яка узагальнююча наука прагне до істинності і будь-які знання з богослов'я, пізнання концептів різноманітності релігій неодмінно будуть корисними у руслі розроблення кримінології. Особливо сьогодні наукова проблема сімей релігійних правових систем світу є однією із найбільш перспективних і зацікавлюючих, надзвичайно складних для просторового осмислення особливо, коли йдеться про духовну сторону того ж «відбитка пальця», одразу виникає запитання, що передувало тому чи іншому вчинку, які внутрішньо-мотиваційні та духовні стани, особистий чи суспільний вплив і процеси. На це питання і повинна дати відповідь кримінологія мобілізуючи у собі широкий спектр найрізноманітніших знань з власною позицією вирішення проблемних завдань чи хоча б окреслення висоти ступеня їхньої значущості та необхідності розроблення в умовах сьогодення.

Що ж спонукає людину вчиняти правомірно, які внутрішньо-духовні стани, чи це «молитва матері за дитину», чи «особистий самовідречений подвиг праведності», чи можливо «праведники, які просіяли в роду і сьогодні безперестанно моляться біля престолу божого» за благочестиву долю людини, особистість, яка продовжує родовід. Звідси, осмислення покаяння і вміння неспішно судити людину не знаючи, ким вона може стати і чого здатна досягти спонукає до обережності. Чи навпаки, можливо саме через нас, як своєрідний «Бич Божий» та чи інша особистість потребує напоумлення, щоб стати на шлях істинності? В цьому аспекті постає питання, як відмитися від бруду, чорноти, зухвалості, гордині заплямленого окаянного життя, щоб не впасти знову у багнюку гріха? Питання надзвичайно складне, риторичне, а головне духовне, оскільки людина за своєю природою немічна і за словами Спасителя, без Нього неможливо творити нічого «яко без Мене не можете творити нічого». Справді «Без Бога, ані до порога». Хтось може поставитись скептично до сказаного, рівно до тих пір, доки не вдалось зіштовхнутись на тонкій грані між смертю і життям, прірвою і вічністю. Тоді вже, кожен подих цінніший всяких гріховних злодіянь, наповнений торжеством, радістю та благоговінням перед Всевишнім і світом який нас оточує. Здатність зберігати духовну та моральну чистоту, велич вчинків і помислів важлива наскільки, як ковток повітря, коли його не вистачає. Бажання праведності Духу потрапити в атмосферу високого смислу особистостей, їх духовних рівнів є ціллю в житті, якщо вдалось відчутти чистоту атмосфери блаженства наповненості Духа. Тоді хочеться творити добро, як найвище благо і начало справедливості, усіяло противитись злу, ступати шляхом доброчесності.

Література

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А.Ф. Зелинский. К. : Юринком Интер, 1999. 240 с.
2. Гиберт В. Моделирование будущего. СПб., 2013. С. 34–35.
3. Жигарев Е. С. Понятие и сущностные признаки науки криминологии: современная концепция. *Вестник Московского университета МВД России*. 2020. № 5. С. 77–82.
4. Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця криминолого-екзистенціального аналізу. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 85–105.
5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків, 2011.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Щодо природи сучасного криминологічного знання. *Криминологічний вимір сучасності* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (14 квітня 2022 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Криминол. асоц. України; Харків, Наук. парк «Наука та безпека»: ХНУВС, 2022. С. 9–12.
7. Кріцак І. В. Враження від прочитаної книги О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова «криминологія «свого» часу: наукові розвідки» або майбутнє харківської криминологічної школи, зачатки її становлення та подальшого інноваційного розвитку: духовно-ціннісні аспекти проблеми. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2022. № 1(26). С. 154–165.
8. Номоконов В. А., Судакова Т. М. Криминологія будущего – позитивная криминология? *Lex russica (Русский закон)*. 2018. № 9 (142). С. 29–38.
9. Номоконов В. А. Уголовная политика в свете принципов новой криминологии. В сборнике: Уголовная политика и правоприменительная практика. Сборник материалов VII-ой Международной научно-практической конференции. 2019. С. 67–75.
10. Хокинс Д. Сила против насилия. СПб., 2010.
11. Кузнецова Т. С., Заварюхин В. Ю. Критика антропологической теории в криминологии. *Stadium*. 2014. № 4-1 (33). С. 1–3.
12. Св. Амфилохий Почаевский: врач-исповедник в сумасшедшем доме. *Милосердие.ru*. URL: <https://www.miloserdie.ru/article/sv-amfilohij-pochaevskij-vracha-ispovednika-upryatali-pri-hrushhevev-sumasshedshij-d/>